

ע"ב) ע"ש, וזה ג"כ מן הטעמים שאין לדקדק כ"כ בלשון הכתוב וראה בכללים שלי ערך אין למדין מן הכללות וכו' וצרפו לכאן.

(ו) ראה חולין צ' ע"ב א"ר אמי דברה תורה לשון הוא, דברו נביאים לשון הוא, דברו חכמים לשון הוא וכו' דברה תורה לשון הוא ערים גדולות ובצורות בשמים, דברו נביאים לשון הוא ותבקע הארץ לקולם, וראה בתא"ג מהרש"א בשם הערוך, וע"ע בענף יוסף על הע"י בשם התורת חיים ע"ש, וראה לקמן סימן ב' בערך המשנה את ב' עמ"ש שם וצרפו לכאן.

(ז) ראה שלחן גבוה כללים נפרדים את קי"ח שכתב אשכחן גם בתורה שדברה שלא לצורך אלא משום יגדיל תורה ויאדיר וכו' חולין ס"ו ע"ב כ"י סנפיר ל"ל דכתב רחמנא ומשגי יגדיל תורה ויאדיר, אלא דקשה ע"ז מבי"ט דכ"ו ע"א אמר רבא חמור דבור לר' יהודה ושה דאבידה לדברי הכל קשיא, וכן בב"ק דף צ"ד ע"א דקאמר דתיבת גמ לב"ה קשיא ל"ל משני משום יגדיל תורה, אמנם בתוס' שם נראה דפליגי לפי פירושו של מהר"ש הלוי בחא"ח סימן כ"א יע"ש, וע"י בס' לקוטים שלי ז' ע"כ ע"ש, וראה בכללים שלי ערך יגדיל תורה ואכמ"ל ע"ש וצרפו לכאן. (ח) וראה בס' עין הרועים למח"י הגאון הנורא מבערזאן זצ"ל דקמ"ב ע"א אות ל"א שכתב ט"דא דקרא דוקא או לאו דוקא, ע"י פסחים כ"א ע"ב לגר אשר בשעריך וכו', וע"י תענית ט"ו מלאכים בקימה וכו', אבל במגחות ע"ה מוכח דדוקא נקט ע"שה"ט, וע"י הוריות י"ב ע"א והכתיב ויצוק כ"י וברש"י שם, עכ"ל.

(ט) ראה בס' כל החיים מערכת ע' אות א' די"א ע"א שכתב עבר במקום עתיד ועתיד במקום עבר ידוע בכמה כתובים מעיל צדקה סימן תתקל"ח ובסוף ס' אהלי יהודה נאגר עכ"ל.

סימן ב. בלשון המשנה.

א' ראה פתח יצחק ערך לאו דוקא שכתב

ח"ל, לאו דוקא נקט הכי אלא משום בר פלוגתיה, משנה ר' פ"ד דביצה ר"ע, ואשכחן כ"י"ב משנה ד' פ"ק דשקלים, עוד שם פ"ו מ"ו ובמשנה ג' פ"ו דיומא, וע"י משנה ב' פ"ט דעירובין, ומשנה ט' פ"ב דיבמות, ובפ"ו דכתובות מ"ו, ובפ' חלק משנה ג', כן במ"ט פ"ה דדמאי וסוף פ"ו דתמורה, ע"י הר"ן ספ"ג דקידושין דף תרנ"ג ע"א ד"ה מתניתין כל מקום, הר"ן שם ריש פ"ד דף תרנ"ג ע"ב, הרי"ף, ורש"י, ונ"י פ"ח דבי"ב דף רכ"ג ע"ב, ההוא דהיה קא שכיב א"ל איתתיה למאן אמר להו חזיא לכהנא רבא וכו', ולאו דוקא דהא אלמנה היא או גרושה אלא כלומר מותרת לכל אדם בלא חליצה או יבום, עכ"ל.

וראה בספרי ח"ג ערך או לחלק כל הכלל כולה, ושם מדף ל"ב ולהלן בענין לשון המשנה ע"שה"ט וצרפו לכאן, וראה היטב בס' לב מבין מדף צ' ולהלן משי"כ, וצרפו לכאן.

(ב) ראה חולין צ' ע"ב ותמיד כ"ט ע"א א"ר בר נחמני אמר שמואל בשלשה מקומות דברו חכמים לשון הוא (לשון הדיוט שאינו מדקדק בדבריו ומוציא בפיו דבר שאינו ולא שיתכוין לשקר אלא לא דק, רש"י) אלו הן תפוח גפן ופרוכת וכו' ע"ש כל הגמרא.

וראה בח"י מהרצ"ח על הגמרא הנ"ל שצ"ק לעין ערכין י"א ע"א וסימניך מתניתא גזמא, וע"י ירושלמי פ"ח דשקלים מ"ב, וכאן בבבלי הוא ר' יצחק בר נחמני בשם שמואל, ובירושלמי ר' יצחק בר ביזנא, וע"י רשב"ם (פסחים קי"ט ע"א) ד"ה משאוי שלש מאות פרדות לאו דוקא, וכן כל שלש מאות שבש"ס עכ"ל, וראה ברש"י על הע"י פסחים קי"ט שכתב כרשב"ם ע"ש.

ובערכין י"א ע"א אמר שמואל מגריפה היתה במקדש עשרה נקבים היו בה כא"ר מוציא עשרה מיני זמר נמצאת כולה מוציאה מאה מיני זמר, במתניתא תנא היא אמה וגבוה אמה וכו' נמצאת כולה מוציאה אלף מיני זמר, ארנב"י וסימניך (שלא תטעה מי אמר מאה ומי אמר אלף, רש"י) מתניתא גזמא (דרך משניות לשנ"ח גזמא) כגון הנך דאמר

בשחיתת חולין במ' גיד הנשה (צ' ע"ב).
ובפי' רבינו גרשום כתב מתניתא גחמא
המשנה החיצונה מוטעת לעולם ע"ש, וראה בהגה'
הלבוש חולין צ' ע"ב שציין לדברי רש"י
ערכין אלו, והמגי' ציין לעין בשורת מוהרמ"ע
מפאנו סימן ע"ג ע"ש.

וראה בתמיד כ"ט ע"א בפי' הרא"ש שכתב
לשון הבאי, כהדיוט שאינו מדקדק בדבריו
לכוין האמת ע"ש וזה בפרש"י הנ"ל, והמפרש
כתב לשון הבאי כאדם שרוצה לחזק דבריו
ע"ש.

וע"ש בחולין צ' ע"ב תנן התם תפוח
היה באמצע המזבח פעמים היה עליו כשלש
מאות כור, אמר רבא גחמא (מילחא בעלמא
ולאו דוקא דמעולם לא הגיע לשלש מאות
כור, רש"י) וכי' ע"ש, וכ"ה במפרש תמיד
כ"ט ע"א גחמא אשלש מאות כור כלומר מילתא
בעלמא הוא דקאמר ולא דוקא דמעולם לא
הגיע לשלש מאות כור וכי' ע"ש, ובפי' הרא"ש
שם כתב דבר גחמא היא כאדם הרואה דבר
גדול מגזס בשפתיו יתר לומר יותר ממה
שהוא ע"ש.

ויש להעיר דבחולין צ' ע"ב על הגמרא
לשון הואי כתב הגרי"ם דצ"ל הבאי בכל
העמוד כך איתא בתמיד וכ"ה בערוך ערך
גחמא וכ"א ברש"י דברים א' פכ"ה, ופירושו
של מלת הבאי עי' תירוט נדרים פ"ג מ"ב
עכ"ל, והערוך בערך גחמא כתב ופי' גחמא
לשון הבאי ודברי הבאי אחד הוא, והוא כאדם
שמגדל את הדבר הרבה ומוסיף בגידולו וכי'
ע"ש היטב כל לשוננו, ובהגה' א"ב פירוש
בלשון יוגי הפלגה בדבר מה ע"ש, ועי' בהפלאה
שבערכין ערך גחמא שכתב עירובין דף ב'
בשלמא לבר קפרא גחמא, ביצה דף ד' אפרוח
וקליפתו גחמא, תמיד דכ"ט וחולין דף צ'
תפוח באמצע המזבח פעמים עליו כשלש מאות
כור אמר רבא גחמא, השקו את התמיד בכוס
של זהב אמר רבא גחמא פי' גחמא כר'
כאדם שמגדיל את הדבר הרבה וכי' עכ"ל
(של הערוך) בעירובין לא פרש"י כלום, אבל

בביצה דף ד' וז"ל רש"י ד"ה גחמא קתני
כאדם שרוצה להחזיק דבריו מדבר יתר וכי',
עוד כתב רש"י שם ד"ה גחמא אע"ג דלא
אפשר גזים ואמר מילתא דטופיינא, גחמא דבר
שנוי שאינו מתקבל וכי' וע"ש שציין לרש"י
ערכין י"א הנ"ל.

וראה נדרים פ"ג מ"ב נדרי הבאי וכתב
הרע"ב גחמא ושפת יתר והוא בעצמו יודע
שלא היה כך, התירוט כתב פי' הרב גחמא
ושפת יתר כך פי' הרא"ש וכ"כ הרמב"ם,
נדרי הבאי הגחמא, והר"ן כתב נדר שאינו
כלום, שמיר ושית מתרגמין הבאי ובור ע"כ,
וכ"כ בתשבי וכתב שגחמא הוא לשון יון עכ"ל,
וז"ל התשבי ערך הבאי, בדברי רז"ל (תמיד
כ"ט) דברה תורה בלשון הבאי והוא כמו
גחמא, וכן אמרו (חולין צ') דברה תורה בלשון
הבאי (דברים א') ערים גדולות ובצורות בשמים
בשמים ס"ד אלא גחמא נמצא גחמא והבאי
אחד הוא, והוא כשאדם מגדיל את הדבר הרבה
ומוסיף על גידולו, וגחמא הוא לשון יון, והבאי
נראה לי שהוא לשון קוץ תרגום של קוץ
שמיר הובי ובור, וכן (ישעי' ז') שמיר
ושית, וכמו שהקוצים אינם נחשבים לשאר
עצים כך דברי גחמות אינם נחשבים לשאר
מאמרים ואין בהם אמיתות, והוא של הבאי
בחטף פתח בראיית כפי' הבית וכן הבל והברה
הבאים אחר זה ההיחין בחטף פתח עכ"ל,
ובהגה' רגלי מבשר כתב במדרש תלפיות ענף
גחמא כתב מהר"ש יפה ז"ל בירושלמי סוף
שקלים מאי גחמא דאמרינן בכמה דוכתין
ושמעתי גחמא אגוז מאה והוא כמו שנתון
מאגוז אחד מאה עכ"ל.

וראה בשל"ה הקדוש ערך תורה שבע"פ
(דפוס אמשטרדם דף ת"ג ע"ב) שכתב וז"ל,
גחמא מצינו לשון גחמא על דבר היתר
כדאשכחן בפ"ק דיר"ט תניא אחרים אומרים
משום ר"א ביצה תאכל וכי' ואקשינן פשיטא
היא ואמה שריא וכי' ואסיקנא גחמא קתני
פי' כאדם שרוצה להחזיק דבריו ומדבר מילתא
יתירתא עוד שם בסמוך מצינו לשון גחמא

וראה בשדי"ח כללים מע' הג' סימן נ"ד שכתב וז"ל, גזמא אמרינן בחולין דף צ' ע"ב בג' מקומות דברו חכמים לשון הבאי וכו' בספר בית הגדול (הוא פי' על פרקי דר"א נד"מ) בפי"א הראה מקומות רבים שדברו חז"ל לשון גזמא ולא דוקא בג' מקומות ועיש"ב ובספר הביכורים והראיון דכ"ד ע"ב ע"ש.

וראה בתורת חיים חולין צ' ע"ב על הגמ' בשלשה מקומות דברו חכמים בלשון הבאי שכתב חז"ל, היינו חכמי המשנה אבל חכמי הש"ס אשכחן בכמה דוכתי שדברו בלשון הבאי, כההיא דבין גלא לגלא תלת מאה פרסי ורומא דגלא תלת מאה פרסי דפ' הספינה, וקריבו מחד לגלא דעינא תלת מאה גרבי משתא דהתם והעלו לו שלש מאה גרבי שמן וישב בעליה ודרש בפ"ק דשבת, ושותה שלש מאות גרבי יין, דפרק מקום שנהגו, ור"ש הוה מפ" ג' מאות גרבי דמרקוען בכל עירי דבמדבר איכה ועוד הרבה עכ"ל, ומובא בענף יוסף על הע"י ע"ש, וע"ע שם בענף יוסף בד"ה וש' כהנים מטבילין אותה מ"ש בשם הגר"א, וע"ע לקמן סימן ד' אות ז' ע"ש וצרפו לכאן, וראה בכללים שלי ערך גזמא.

ג) ראה בספר הכריתות ח"ה לשון למודים שער שני אות צ"א שכתב חז"ל, מצינו יתור בלשון משנת פועמים מדקדק מאותו יתור ופעמים אינו מדקדק, נמצא כשר בשחיטה פסול במליקה כו' מדקדק פ"ק דחולין (כ' ע"א) נמצא למעוטי מאי, לאו למעוטי מחזיר סימנין אחורי העורף, וגבי (שם כ"ג ע"ב) נמצא כשר בעגלה פסול בפרה, וגבי (שם כ"ב ע"א) נמצא כשר בתורים, וגבי (שם כ"ד ע"א) נמצא כשר בכהנים, באותו פרק עצמו לא מדקדק, וכן במעילה (ו' ע"ב) נמצא מעשה דמים בקדשי קדשים להקל ולהחמיר, ולא קא מדקדק נמצא לאתויי מאי, ונראה דכל היכא דאיכא לדקדק דייקנין ואי ליכא לדקדק לא דייקנין דאורחא דמשנה בכל דבר שיש בה שני הפכים לומר נמצא כדי שלא נשכח אחד מן הפכים ולא נשגה בהם וכו' עכ"ל, וראה בס' בן זקונים

על דבר שאינו מתקבל אל השכל אפרוח וקליפתו דא"ר ר"א אמר תאכל ואקשינן מאי וקליפתו אילימא קליפה ממש קליפה בת אכילה היא כו' ואסיקנא גזמא קתני פי' גזמא בכאן דבר שני שאינו מתקבל אצל השכל, הרי לך שלשון גזמא לפעמים היא תשובה לקושיות פשיטא ולפעמים היא תשובה לקושיות למה עוד מצינו לשון גזמא בחשבון מופלג לאו דוקא אלא גזמא בעלמא, וה"מ ממאה ולמעלה אבל ממאה למטה דוקא וזו כדאיתא בהדיא פ"ק דעירובין בשלמא לבר קפרא ע"ד גזמא מאה אלא לרבי יהודה מגלן עכ"ל.

ומה שצ"ק השלי"ה הקדוש לפ"ק דעירובין ע"ש דף ב' ע"ב והתניא מביי שהוא גבוה מכ' אמה ימעט וד' יהודה מכשיר עד מ' ונ' אמה ותני בר קפרא עד מאה, בשלמא לבר קפרא גזמא אלא לר' יהודה מאי גזמא וכו' ע"ש כל הסוגיא, וראה בס' בן זקונים דכ"א ע"א כללי התלמוד פ"ה שכתב בשם הליכות צ"לם כי כל חשבון גדול הנמצא במשנה או בגמרא דרך גזמא הוא ואינו מדוקדק אם היא ממאה ולמעלה, עס כי לפי הנראה גם מגין ששים לפעמים בא דרך גזמא ואיננו מכח ע"ש, וראה היטב בהגה' חז"י הג"ס מתת"י שטראשון עירובין ב' ע"ב שהוכיח ממדרש איכה דר' חייא נקט לשון גזמא בלשון ארבעים וחמשים ובר קפרא נקט הגזמא במספר מאה והביא ג"כ מירושלמי ריש עירובין ר'איה לזה וכתב דמ"ש בגמרא כאן אלא לר"י מאי גזמא י"ל דר"ל לר"י דנקט מספר מ' שהוא בדוקא דגמיר מפתחו של אילם ל"ש להוסיף מספר ג' לגזמא ואי אמרת שגם מספר ג' דנקט הוא לדינא מנא ליה, ומתרץ ר"ח דר"י מפתחא דמלכים גמר ומ"ש ארבעים וחמשים הוא לגזמא וכמ"ש לעיל ע"ש בארוכה, וראה בח"י מהר"צ חיות עירובין שם על הגמרא בשלמא לבר קפרא גזמא שכתב, כן הורגלו חז"ל במשנה וברייתא לנקוט דבריהם דרך גזמא, ע"י חולין צ' ע"ב, וע"י ערכין י"א ע"א וסימנך מתניתא גזמא, ובירושלמי פ"ח דשקלים.

וראה בחי' רש"י שבת כאן ע"ד רש"י ד"ה תריסר עיליתי שכתב ח"ל, צ"ל תליסר וכן הגיה הגרי"ם בברכות (כ) בתוד"ה תליסר, אבל מצאנו ג"כ תריסר בכ"ס לגחמא (לעיל ג"ד ע"ב) תריסר אלפי עגלי כר, וכ"ה בתוס' יומא (ס"ו) ובע"ז (י"ג) ובבכורות (ג"ג), אכן בביצה הגי' בגמרא תליסר, ובכ"ס (מ"ו) ר"פ ה"ל תריסר אלפי זוזי ושי"נ בכ"ב (קמ"ט) דא"סר גיורא ה"ל תריסר אלפי זכר עכ"ל, ובחי' והגה' הר"ר זאב בן ארי' ציין לע"י כהרש"א בתא"ג ובמס"מ סימן ת"ד ע"ש, וראה במלא הריעים שכתב על פי' רבינו הלוי ח"ל, ובערוך פי' כלי קטן כמו אנטל ויכול להיות דאינו גחמא, וכ"כ התוס' בכ"ב דקל"ג ע"ב שהוא כלי שזאבין בו יין ושמן ואינו גחמא כדמוכח שם עכ"ד, וראה בתוס' כאן בד"ה בתליסר שכ' ח"ל, אור"ח דעליתא שם כלי הוא כדאמרין בריש כיצד מעבדין (עירובין מ"ג ע"ב) עלת נקפת בכדא [ועי' תוס' ב"ב קל"ג ע"ב ד"ה עיליתא] עכ"ל, ובהכותב על הע"י כתב ח"ל, טונת רית לקרב הדבר אל השכל ושלל נפרש עיליתא כפי הפשט כי יראה דבר נמנע לזה פי' שהוא כלי קטן ואינו מן הנמנע שאבן יקרה משוכחת במאד מאד יתני עבירה י"ג כלים קטנים מלאים דינרין, ויותר נכון פי' רבינו הלוי דגחמא בעלמא קאמר והנה זאת תהיה תשובה כוללת במקומות רבים שהזכירו דברים כיוצא באלה אשר יראה בהם היותם קרוב לנמנע, וכיוצא בזה ראוי לומר במעשה בעה"ב אשר בלודקיא שהביאו לפניו שלחן זהב משוי ט"ז בני אדם מה שלא נעשה למלך גדול אלא גחמא בעלמא קאמר וכר עכ"ל, ולפלא על המלח"ר שלא זכר דברי הכותב על הע"י אלו.

וראה חילין צ"ה ע"ב בגמרא שדר ליה תליסר גמלי ספיקי טריפתא, וברש"י תריסר גמלי, לאו דוקא עכ"ל, ובתוד"ה תריסר גמלי כתבו, ור"ח גרס גוילי, כלומר תריסר גוילין כתובין שאלות עכ"ל, ובגליון הגרי"ם ציין לע"י תוס' ברכות כ' ע"א ד"ה תליסר וברש"י

מהתלמוד (בירושלמי פאה מ"ב ה"ד ותגיגה פ"א ה"ה) כלומר מדברי האמוראים (כברשב"ם ב"ב ק"ל ע"ב) ואעפ"י שהתנאים היו יותר גדולים מהאמוראים, פסקי הלכה אנו למדים מהאמוראים, כיון שידעו סברת הראשונים והכריעו ביניהם ועמדו על עיקרם של דבריהם, ראה רא"ש סנהדרין פ"ד סימן ו', רש"י גדה ו' ע"ב ד"ה הא קמ"ל, וראה לעיל סימן ב' מאית י"א ולהלן.

(ו) מצינו בגמרא כמה פעמים דלשון המספריס בש"ס המה לאו דוקא, ראה תוס' ברכות כ' ע"א ד"ה תליסר מתיבתא שכתבו ח"ל, יש מפרשין תליסר ישיבות יש בנו שבקיאים, ותליסר לאו דוקא אלא לשון הרגיל בגמרא כמו תליסר זוזי פשיטי (תליון מ"ד ע"ב), ורש"י פי' בע"א עכ"ל, והגרי"ם ציין ע"ד תוס' אלו לע"ע רש"י שבת ק"ט ע"א ד"ה תריסר וצ"ל תליסר, ותוס' ב"ב קל"ג ע"ב ד"ה עליתא, ורש"י ותוס' תולין צ"ה ע"ב ד"ה תריסר וצ"ל תליסר עכ"ד, וראה ג"כ בתוס' ר"י החסיד ברכות כאן בד"ה תליסר מתיבתא שכ' בתוה"ד אי נמי תליסר מתיבתא תליסר ישיבות יש בנו שבקיאים, ולאו דוקא נקט תליסר אלא לשון הרגיל בתלמוד כמו בתליסר זוזי פשיטי עכ"ל.

וראה שבת ק"ט ע"א זבניה בתליסר עיליתא דדינרי דדהבא, וברש"י תריסר עיליתי דדינרי, עליות מלאות דינרי זהב, וגחמא בעלמא הוא כלומר הן עתק מאד, כך פי' רבינו הלוי, וכן בכל מקום כגון תליסר גמלי ספיקי טריפתא (תולין צ"ה ע"ב), וכן תליסר טבחי דלעיל עכ"ל, והגרעק"א בגהש"ס ציין לעיין תוס' ברכות כ' ע"א ד"ה תליסר מתיבתא ע"ש, וע"ש בחא"ג שכתב דפרש"י דחוק שכוונו במספר י"ג בדרך גחמא שאין זה מספר המשלים העשירות ולא המאות כמ"ש בכ"מ ששים שהוא משלים העשירות, וע"ש מש"כ בזה, וע"ע בעיון יעקב על הע"י, וע"ע בחא"ג מהרש"א שם ד"ה ט"ז שלשלאית וביד יוסף על הע"י ובעיון יעקב על הע"י ע"ש.

שבת קייט ע"א ד"ה תליסר עיליתא ותוס' ביב קליג ע"ב ד"ה עיליתא ע"ש ובחי' רש"ש כתב ע"ד רש"י בע"י הגי' תליסר וכן בתוס' ע"ש, וראה בדק"ס שם בנוסח הכ"י שגורס תליסר אלפי, ושם בהגה' אות ת' כתב רש"י ד"ה תריסר בדפוס שונצינו וויניציא רפ"ו ושאלוניקי תליסר ובכ"י תליסר גמלי שלש עשרה גמלים לאו דוקא ע"ש.

ובמה שהעיר הרש"ש משבת ג"ד ע"ב תריסר אלפי עגלי הוה מעשר ראב"ע מעדרי' כל שתא ושתא, וראה בחי' מהרצ"ח שציין לע"י בסה"ד ערך ראב"ע שהתעורר בזה על הגי' שונת שיש בתלמודנו בקצתם הגירסא תריסר ובקצתם הגירסא תליסר, ועי' רש"י שבת קייט ע"א ד"ה תליסר עיליתא דדינרא עליות מלאות דיגרי זהב לגזמא בעלמא הוא פנח תליסר גמלי ספיקי מדיפות חולין (צ"ה ע"ב) וכן בשבת שם ר' אבא זבן בתליסר אסתר מתליסר טבחי ע"ש עכ"ד, וראה בדק"ס שם שבת ג"ד ע"ב שנוסח הכ"י הוא תליסר, וראה בדק"ס שם בביצה כ"ג ע"א שנוסח הכ"י הוא תריסר, ובהגהות אות נ' שם כתב וכ"ה בשבת שם וכ"ה בתוס' כ"י ובשטמ"ק וכ"ה בדפוס שונצינו, ובד' וויניציא הגיהו תליסר ע"פ התוס', אבל גם התוס' בבכורות ג"ג ע"א העתיקו מהא דשבת תריסר עכ"ל, וחידוש שלא העיר מהסה"ד שהעיר בשינוי הגי' בזה וכמש"ל, וגם לא העיר שגם התוס' יומא ס"ו וע"ז י"ג גורסים תריסר.

ובמה שהעיר הרש"ש מב"מ מ"ו ע"א ר"מ הר"ל תריסר אלפי זווי ראה בדק"ס בנוסח הכ"י שגורס תליסר אלפי זווי, ושם בהגה' אות צ' כתב וכ"ה בכ"י ה' ובשטמ"ק, ועי' בדק"ס ביב ע"ז ע"ב בהגה' אות מ' שכתב בכ"י ר', תליסר אבל לקמן ק"נ ב' גם בהכ"י זה תריסר וכ"ה ברי"ף אבל ברי"ף כ"י תריסר ע"ש, ושם דק"נ ע"ב בהגה' אות ע' כתב בכ"י ה' תליסר וכ"ה בחי' הריטב"א כ"י ע"ש, וכן במה שהעיר הרש"ש מב"ב קמ"ט ע"א דאיסור גיורא הר"ל תריסר אלפי זווי ראה

בדק"ס שם בהגה' אות ב' דבכ"י פ' תליסו וכ"ה ברי"ף כ"י ובספר האגודה ע"ש.

(ז) וראה בספר ברכת אהרן (להגאון מרישא ז"ל) ברכות כאן כ' ע"א ע"ד התר"ה תליסר מתיבתא מאמר קס"ד שציין מקורות דגם במספרים אחרים מצינו כן כבב"ק צ"ב שיתין רהוטי רהיט וכו', וכתבו התוס' דלכן גקט מספר שיתין דאורחא דגמרא בהכ"י כמו שיתין תיכלי מטא לככא וכו', ובחולין ג"ח ע"ב שיתין מאני דפרזלא וכו', ועי' מועד קטן דף כ"ח ע"א בי רב תסדא שיתין הלולי, וכתבו התוס' י"מ לאו דוקא חה מטעם הצ"ל, ועי' פסחים קי"ט ע"א משא שלש מאות וכו', וכתב הרשב"ם דמספר ג' מאות הוא לאו דוקא וכן כל ג' מאות שבש"ס ע"ש, וראה בכללים שלי ערך מספר דמצינו כ"כ מספרים וזהו לאו דוקא, גם שמספר ששים מורה על מספר מרובה, שה"ש ג' ז' וח', ועי' ברכות ג"ז ע"ב, פסחים צ"ד ע"א תענית י' ע"א, גדרים ל"ט ע"ב, ב"ק צ"ב ע"א, ב"מ ל' ע"ב ע"ש, גם כ"ש שהמספר שלש מאות שבש"ס הוא גוזמא וכדומה מכ"כ מקומות דהמספר לאו דוקא עישה"ט ואכמ"ל, ולא באתי רק להעיר, וראה פחד יצחק ערך מספר גדול לגזמא, אם הוא ג' מאות או אם הוא יותר ממאה, וע"ש בערך ג' מאות, וראה מהר"ם אלשקר סימן צ"א ומהר"ט ביר"ד סימן ל"א בענין דרך הגמרא כשאומרים מספר מועט ומוסיפין עליו לאו דוקא אותו תוס' מועט, ומובא בפחי ערך מספר, ושם בערך ארבעה וחמשה ע"ש היטב, וראה תי"ט פ"ג דפאה מ"ב שנים או שלשה אורחא דמילתא נקט ע"ש, ובכללים שלי מכ"כ מקומות דהמספר לאו דוקא ואכמ"ל עישה"ט, גם מצינו מספר עשרה לענין רבוי דבר, הרבה, הרבה פעמים, והחליף את משכרתי עשרת מונים (בראשית ל"א ז') הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים (ש"א א' ה') וכ"כ נקט מספר עשרה עשרים וכדומה למספר חוגי והוא לאו דוקא ע"ש, וראה עוד כאן סימן ב' ב), וראה בס' כל החיים מע' מ"ם אות ל"ו

דף י' שכתב ע"י פ"ג דברכות תליסר מתיבתא וכתבו התוס' שם דלאו דוקא אלא לשון הרגיל בגמרא כמו תליסר זוזי פשיטי, וכן בס"פ כל כתבי בתליסר עליתא דדיגרי, ועיין שם במהרש"א בח"א, וע"י חולין דצ"ה ע"ב תליסר ופרש"י לאו דוקא, וע"י תוס' פ' החובל, ובספ"ג דמידות ונמנו עליו ג' מאות כהנים, וע"י חולין דצ"ה ע"ב, ומהרש"א פ"ג דסוטה בקב וטפלות ויו"ד קבין, ובפ' השוכר את הפועלים, ובמספר ג' מאות מפתחות קרח, בפסחים פ"י ע"פ עושר שמור פרש"י לאו דוקא וכן כל ג' מאות בגמרא, וע"י מע"ץ סימן תר"ט, וע"י מערכת א' ד"ה אפילו מאה פעמים, וכתב רד"ק בזכריה סימן ב' דמספר ז' הוא על הרוב ואינו בדוקא ז' עינים ז' כחטאתיכם ז' יפול צדיק וכדומה להן יע"ש, וע"י גנוזי חיים ושם חדש ד"ס ע"א ע"ב עישה"ט, וראה בכללים שלי ערך מספר.

וראה בספר חינא וחסדא ח"ג ד"ה ע"א שכתב בענין אידי בדיוק תנא אף שהוא נראה שקר ולא חיישינן וכתב שכ"מ מפסחים דכ"ט ושאר דוכתי וכ"כ בס' ברית יעקב סוטה דמיד ע"ב ע"ד הש"ס דקאמר אי"ב עבירות דרבנן ע"ש, ונ"ל דהאי כללא לא נאמר בדברי תנאי דדייקי בלישנייהו במשנה וברייתא מה שאין כן בלישנא דש"ס וכך דייקו התוס' בריש מכילתן (כתובות ד"ה אלא) שכתבו דאין דרך התנא וכו' ע"ש, ולפי' דעתו דהתנא דייק בלישניה במתניתין וברייתא ואין כן בלישנא דהש"ס ע"ש ובמפתח שם, וראה בכללים שלי ערך אידי.

וראה בכללים שלי ערך דיוק מש"ש בהכלל דדרך הש"ס מה שיוכל לדקדק מרישא מדקדק, והשבת של מי בספרו ח"א דקניח כתב דזה דוקא היכא דהדיוקא היא בין מרישא בין מסיפא, אבל היכא דרישא בהדיא היא וליכא לדיוקא כלל דרך הגמרא היא להקשות מדיוקא דסיפא וכ"כ הרב המנהי"ר ע"ש.

סימן ה. בלשון הירושלמי.

ראה בערך תוספתא, ברייתות וכו' גמרא אמוראים וצרפם לכאן, ועוד יתירה כאן

טאירושלמי על ידי שלא היו עוסקים בו כל כך נמצא בו שיבתשים וגירסאות משונות, ראה היטב הדק בזה בארוכה גדולה מכ"כ מקומות בספרי ח"ו דרי"ד אות כ"ב ערך אימא כ"כ הגהות ספרים ע"ש היטב, וכאן אקצר במה שהארכתי כבר, וראה בכללים שלי ערך ירושלמי ואוסיף עוד ראה אור זרוע ח"א סימן תשנ"ד, ותשו' הגאונים בהמכריע סימן מ"ב, ובהראב"ד בהשגותיו מעשר שני פ"א ה"י, ותוס' יבמות ק"ד ע"א סוד"ה מר סבר, וע"י ס' על הירושלמי לרי"ש ליברמן ובפתיחה שם.

וראה בספרי ח"ו מדקכ"ו סימן ל"ד חסורי מחסרא וכדומה בירושלמי עישה"ט וצרפו לכאן, וראה בס' משק ביתי מע' ק' כלל שפיח מדף קצ"א ולהלן.

סימן ו. בלשון האמוראים.

(א) ראה ח"י הרשב"א ברכות מ"ט ע"א ד"ה מאי קמ"ל שכתב ח"ל, כלומר לפי שאין דרכן של אמוראים לסתום אלא לפתוח ולפרש אבל בברייתא דלעיל וכו' ולא אקשינן נימא בהדיא וכו' משום דבמתניתין וברייתא אורחיהו למסתם עכ"ל, ולזה נתכוין הכללי גמרא על הליכות עולם ש"ל שציין והריטב"א פ' ג' שאכלו (מ"ט ע"א) וצ"ל והרשב"א, וכ"כ הדברי שמואל כלל ע"ו ע"ש, וכ"כ בח"י לב"ק מ"ד ע"א ד"ה לנפלים, ועוד דאין דרכן של אמוראים לסתום דבריהם אלא לפרש דבריהם ע"ש כל הענין וקאי אשמואל ע"ש, וראה כאן סימן י"ב וצרפו לכאן.

(ב) ח"ל הרשב"ם פסחים ק"א ע"ב ד"ה לקיבעיה קמא הדר, דר' יוחנן סתמא קאמר כו' מדלא פירש, שהאמורא יש לו לפרש דבריו יותר מן הברייתא וכו' עכ"ל.

(ג) וראה תוס' ביצה כ"ה ע"א ד"ה כאן, וי"ל אמורא היה לו לפרש דבריו, והואיל וזא פירש וכו' ע"ש.

(ד) וראה רש"י גיטין ד' ע"א ד"ה אי הכי שכתב, דהו"ל לרב נחמן דאמורא הוא לפרושא למילתיה דלא תיפוק חורבא מיניה וכו' ע"ש כל הענין.